

GRZEGORZ KACZMAREK

Związek Miast Polskich
ORCID 0000-0002-2494-6170

IWONA BORKOWSKA

Związek Miast Polskich
ORCID 0000-0003-3305-784X

BADANIA OPINII, PLANÓW I POSTAWY MŁODZIEŻY ZREALIZOWANE NA UŻYTEK POLITYKI I PRAKTYKI SAMORZĄDOWEJ

Słowa kluczowe: młodzież, społeczność lokalna, aspiracje zawodowe i edukacyjne, przedsiębiorczość młodzieży, szkoły ponadpodstawowe, wykorzystanie badań społecznych, wsparcie doradcze

Abstrakt. W artykule przedstawiono wyniki badań opinii młodzieży (przeprowadzone na przełomie lat 2020–2021) na temat miejsca swojego zamieszkania oraz planów edukacyjnych i zawodowych. Próba populacyjna, licząca łącznie 14 507 respondentów, obejmowała wszystkich uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych z 339 gmin uczestniczących w projekcie predefiniowanym Centrum Wsparcia Doradczego ZMP. Badania pokazały duży krytycyzm młodzieży wobec warunków i perspektyw życia w swoich gminach i regionach, a jednocześnie relatywnie wysokie aspiracje edukacyjne i zawodowe. Wyrażane opinie i deklarowane postawy są odzwierciedleniem stereotypowych przekonań o pracy i świecie, świadcząc o braku pewności siebie i świadomości ograniczonych kompetencji społecznych. Uczniów szkół technicznych i zawodowych wyróżnia większa, niż w przypadku licealistów, doza pragmatyzmu i realnego postrzegania swoich szans rozwojowych w społecznościach lokalnych. Pomimo zróżnicowania terytorialnego młodzieży z różnych regionów charakteryzują duże podobieństwo cech społecznych (np. samoocena sytuacji materialnej, pochodzenie społeczno-zawodowe), ale także deklarowanych wartości, opinii i poglądów. Miejsce zamieszkania – wieś czy miasto, nie miało w tym aspekcie większego znaczenia. To niewątpliwie efekt zacierania na tzw. prowincji granic cywilizacyjnych. Proces ten przyspieszył w ostatnich latach dzięki wzrostowi zamożności wsi, standaryzacji i łatwemu dostępowi do kultury popularnej oraz powszechnemu uczestnictwu w systemach komunikacji i społecznościach wirtualnych za pośrednictwem środków masowej komunikacji nowych technologii (IT). Celem badań społecznych rekomendowanych samorządom przez ZMP ma być ich operacyjna użyteczność dla racjonalnego i legitymizowanego zarządzania strategicznego lokalnymi społecznościami. Wykorzystanie ich wyników w tej właśnie funkcji zaprezentowano w poniższym tekście.

Research into young people's opinions, plans and attitudes for local government policy and practice

Keywords: Youth, community, career and educational aspirations, youth entrepreneurship, secondary schools, use of social research, counselling support

Abstract. This article presents the results of a survey conducted in 2020/21 on a group of young people's opinions about where they live, and their educational and career plans. The population sample, comprising a total of 14,507 respondents, included all final-year secondary school students from 339 municipalities participating in the predefined Advisory Support Centre project of the Association of Polish Cities. The research showed that these young people are highly critical of the conditions and perspectives of life in their municipalities and regions, and at the same time have relatively high educational and professional aspirations. Expressed opinions and declared attitudes reflect their stereotypical beliefs about work and the world, testifying to the lack of self-confidence and awareness of limited social competences. Students of technical and vocational schools are distinguished by a higher degree of pragmatism and realistic perception of their opportunities for development in local communities. Despite territorial differentiation, young people from various regions are characterised by high similarity of social features (e.g. self-assessment of their material situation, social and professional background), but also declared values and opinions. They are not significantly differentiated by living in rural areas or small towns. This is undoubtedly the effect of the blurring of civilization borders between these environments in the so-called provinces. This process has accelerated in recent years due to the increase of wealth in rural areas, standardization and ease of access to popular culture and common participation in communication systems and virtual communities mediated by mass communication means of new technologies (IT). The purpose of social surveys recommended by Association of Polish Cities to self-governments is to be their operational usefulness for rational and legitimized strategic management of local communities. Use of their results in this particular function is shown in the following article.

Wprowadzenie

Nawiązując do artykułu *Badania społeczne w praktyce samorządowej*, prezentujemy wyniki badań, przeprowadzonych w ramach projektu predefiniowanego Centrum Wsparcia Doradczego (CWD), którymi objęto młodzież¹. Postaramy się zilustrować niektóre z omawianych funkcji i zastosowań wyników badań w praktyce

¹ Badania z zastosowaniem podobnych narzędzi i metodologii przeprowadziliśmy też rok wcześniej w ramach projektu „Budowanie potencjału instytucjonalnego średnich i małych miast w Polsce” w programie Rozwój lokalny (tzw. NOR5) na próbie 23,5 tys. uczniów. Powtarzamy je także w 2022 r. w kontynuacji projektu CWD+. Dzięki temu dysponujemy znacznym materiałem porównawczym i analitycznym zwiększającym jeszcze użyteczność wyników dla zarządzania JST, ale też materiałem, który może stać się polem badań naukowych.

zarządzania JST. W szczególności tych, które już zostały z powodzeniem wykorzystane przez samorządy przy wsparciu doradców ZMP w ramach projektu CWD.

Celem samych badań było pozyskanie informacji i uzupełnienie wiedzy opartej na danych zastanych oraz ogólnodostępnych danych statystycznych (GUS, BDL) i innych bazach danych i narzędziach analitycznych dostarczonych przez ZMP o dane wywołane – o charakterze socjologicznym². Przedmiotem badań były postawy, opinie i plany młodzieży dotyczące edukacji, pracy oraz miejsca zamieszkania (miejscowości, gminy, obszaru partnerstwa (OP), regionu). Istotne było także pogłębienie i poszerzenie diagnozy społeczno-ekonomicznej o ten unikatowy zasób wiedzy i informacji. Badania były przygotowane i zrealizowane z intencją praktycznego zastosowania ich wyników do pogłębionych diagnoz poszczególnych obszarów partnerstw jako podstaw do opracowania ich strategii rozwoju, zgodnie z metodologią i celami projektu (*Podręcznik...*, 2020). Chodziło nie tylko o zdiagnozowanie tych zagadnień, ale pozyskanie racjonalnych i udokumentowanych argumentów dla praktyki zarządczej JST, w szczególności dla adekwatnych strategii, polityk i programów oraz narzędzi w obszarze edukacji, rynku pracy – lokalnej gospodarki. Pośrednio zaś także szerszej polityki społecznej, w tym informacyjnej i promocyjnej realizowanej przez partnerstwa.

Taka perspektywa oznacza traktowanie samych procesów badań z udziałem społeczności lokalnej i jej poszczególnych kategorii (segmentów, grup, środowisk) jako formy społecznej partycypacji, a uzyskany w ten sposób zasób informacji i wiedzy postrzega jako samowiedzę tej społeczności, która jest z kolei podstawą jej społecznej kompetencji i konstytutywnym składnikiem społeczno-kulturowej tożsamości. Podejście nasze (ZMP) wpisuje się w nowy paradygmat współzarządzania JST (*governance*) oparty na aktywnym uczestnictwie mieszkańców-obywateli oraz systemach wartości i priorytetów rozwojowych definiowanych przez nich samych w procesie społecznej komunikacji i interakcji (Hausner, 2019). Powoli i z licznymi oporami uzupełnia on (bo jeszcze nie zastępuje) dominujące dotychczas modele zarządzania administracyjnego i menadżerskiego, mające korzenie w systemach i modelach biurokratycznych i biznesowych.

Określony ramami projektu CWD dobór próby i inne warunki realizacji uniemożliwiły spełnienie wszystkich rygorów badań naukowych (dotyczy to zwłaszcza aspiracji teoretycznych). Uważamy jednak, że uzyskany materiał, zważywszy na liczbę uczestników (łącznie we wszystkich trzech edycjach badań ZMP ok. 48 tys. uczniów respondentów), jest cennym zasobem o dużym potencjale do wykorzystania w *stricto* naukowych badaniach i analizach.

² To cztery portale MRL: partnerstwa.monitorrozwoju.pl; gminy.monitorrozwoju.pl; analizy.monitorrozwoju.pl; przedsiebiorczosc.monitorrozwoju.pl.

Zainteresowanych stanem wiedzy z tego zakresu odsyłamy do publikacji naukowych innych autorów badających kwestie postaw i aspiracji młodzieży z klas maturalnych. Przegląd tych badań można znaleźć w aktualnej literaturze przedmiotu (Dolińska, Jończy, Śleszyński, 2020; Kiniowska, Brambert, 2021).

Nota metodologiczna

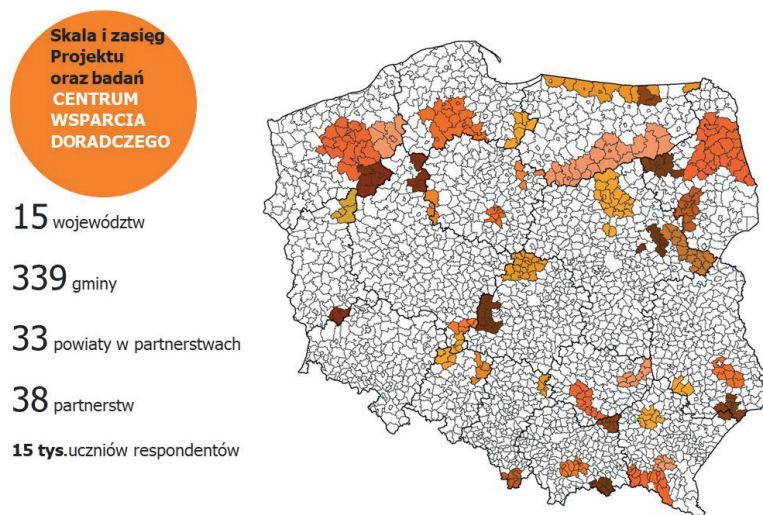
Jak już wcześniej określiliśmy, badania proponowane samorządom w ramach projektu CWD przez zespół doradców ZMP to z założenie badania stosowane – aplikacyjne, a zatem o funkcjach praktycznych, a nie teoretycznych. Zgodnie z założeniami projektu terytorialny obszar badań obejmował tzw. obszary partnerstw, tj. zgłaszane przez regiony (urzędy marszałkowskie), obszary/gminy określone jako „najslabsze gospodarczo obszary w każdym województwie, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz obszary funkcjonalne miast liczących do 20 tys. mieszkańców, oraz (...) miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze” (*Podręcznik...*, 2020, s. 7). Tak wyodrębnione partnerstwa musiały ponadto spełnić warunek podpisania deklaracji/listu intencyjnego o partnerskiej współpracy w rozwiązaniu problemów i określeniu wspólnej polityki rozwoju obszaru funkcjonalnego tworzonego przez partnerów (*Podręcznik...*, 2020, s. 9).

Zastosowana metodologia, a przede wszystkim charakterystyka oraz wielkość i terytorialne zróżnicowanie prób zdeterminowane były tak określonymi ramami projektu. Wielkość zbioru i rzetelna realizacja pozwalają traktować ich wyniki jako cenny materiał źródłowy i empiryczny dla badań o ambicjach *stricte* naukowych i teoretycznych. Mamy na uwadze m.in. badania i teorie dotyczące postaw i tzw. orientacji przyszłościowej młodzieży (zob. Dziwańska, 2007), badania postaw przedsiębiorczości osób młodych (zob. Kulawiak, 2021) oraz badane przez nas plany edukacyjne i zawodowe uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych (por. Brzezińska, Rękosiewicz, Piotrowski, 2016).

Terytorialny obszar badań objął ostatecznie 339 gmin, w tym 229 (68%) gmin wiejskich, 92 (27%) gmin miejsko-wiejskich i 18 (5%) gmin miejskich z 15 województw, tzn. 38 tzw. obszarów partnerstw (OP) uczestniczących w projekcie CWD³. Pokazano to na poniższej mapie.

³ Było to możliwe dzięki dobrej współpracy ze starostwami powiatowymi oraz dyrektorami i nauczycielami szkół ponadpodstawowych z OP, za co serdecznie dziękujemy.

Rysunek 1. Rozmieszczenie terytorialne gmin, w których mieszkali uczniowie uczestniczący w badaniach

Źródło: opracowanie własne ZMP.

Można powiedzieć, że badaniami objęto młodzież mieszkającą poza obszarami metropolitalnymi, a nawet z dala od większych miast (wojewódzkich) i ośrodków subregionalnych – to w zasadzie kwintesencja peryferiów.

Do badań wybrano celowo pełną – populacyjną – grupę uczniów z ostatnich klas szkół ponadpodstawowych wszystkich typów, mieszkających w gminach OP. To młodzież w wieku 17–19 lat, stojąca przed ważnymi decyzjami, co do dalszego kształcenia, pracy i wyboru drogi życiowej. W kontekście procesów migracji i depopulacji oraz utraty funkcji małych miast i całych subregionów⁴ ich postawy i opinie są szczególnie ważne dla lokalnych polityk i strategii rozwojowych. Można postawić nawet tezę, że mogą zdecydować o ich przyszłości – stąd nasza decyzja, by właśnie tę grupę uczynić podmiotem badań.

W badaniach zastosowano kwestionariusz ankiety internetowej (AWI) zawierający 6 pytań metryczki (płeć, miejsce zamieszkania, sytuacja zawodowa rodziców, samoocena sytuacji ekonomicznej rodziny, typ i nazwa szkoły), 12 pytań zamkniętych, 11 pytań półotwartych (tzn. z opcją – inne, jakie?) oraz 2 pytania otwarte. Umożliwiło to szybkie wygenerowanie wyników i przygotowanie raportu analitycznego. Badania

⁴ To właśnie te zjawiska i tendencje były jedną z inspiracji projektu CWD i NOR-5, a tym samym badań, zob. <https://samorzad.pap.pl/kategoria/aktualnosci/pan-114-miast-w-polsce-traci-dystans-do-reszty-kraju-aktualizacja> (20.05.2022).

zostały przeprowadzone na platformie serwisu ankiet internetowych ZMP w okresie grudzień 2020 – luty 2021 roku. Łącznie uzyskano 14 507 poprawnie wypełnionych ankiet. Wszystkie uczestniczące w projekcie partnerstwa i gminy otrzymały oprócz własnych raportów zawierających wyniki z OP dostęp do bazy danych w formacie Excel, zbiorcze zestawienia wyników badań dla celów porównawczych oraz wsparcie merytoryczne i techniczne ZMP przy samodzielnym opracowywaniu i interpretacji wyników⁵.

Prezentowane dalej wyniki oparto na zbiorczym zestawieniu odpowiedzi z 14,5 tys. ankiet. Wśród uczniów respondentów 58% stanowiły kobiety, 42% mężczyźni. Wyraźna większość (61%) mieszkała na stałe na wsi, a 39% w mieście. Najwięcej, bo 45% uczniów, chodziło do szkół średnich typu technikum – różnych specjalności, niewiele mniej – 44% do liceum, a tylko 12% do innych typów szkół (głównie tzw. branżowych I stopnia).

Wybrane wyniki badań

„Taka gmina...”

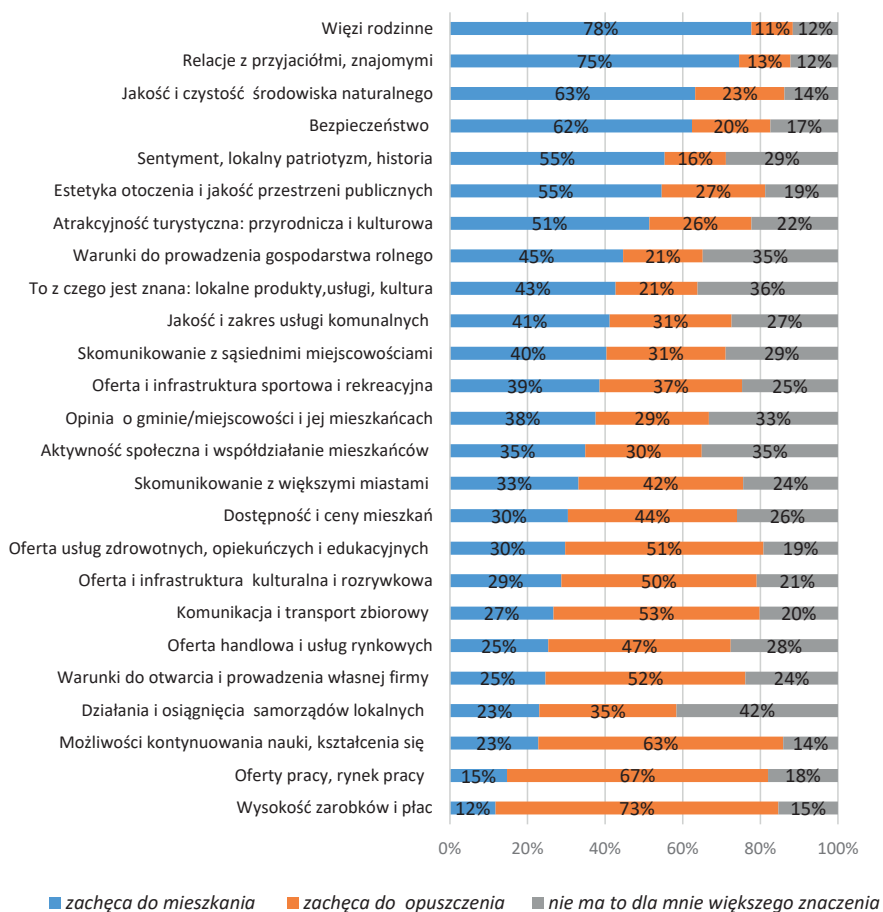
Odpowiedzi na pytania z pierwszej grupy pozwalają na scharakteryzowanie sposobu postrzegania gmin OP oraz zidentyfikowanie, przynajmniej pośrednio, ich *genius loci*. Jego kondycja jest niejednoznaczna – choć prawie 53% badanych uczniów ocenia analizowany OP gmin jako „dobre miejsce życia i rozwoju”, to aż 29% jest przeciwnego zdania, a prawie 19% nie potrafi tego rozstrzygnąć. Interesujące są różnice regionalne – najlepiej ocenia swoje „lokalne ojczyzny” młodzież z woj. podlaskiego (61% pozytywnie; 24% negatywnie), najgorzej z lubuskiego (odpowiednio 40% i 43%). Oceny te silnie korelują z deklaracjami na temat preferowanego miejsca pracy i zamieszkania. W grupie objętej badaniem młodzieży z podlaskiego ponad 43% chciałoby pracować, a 45% mieszkać w przyszłości w swoim województwie. W lubuskim jest to tylko 22% i 27% (średnia dla wszystkich gmin odpowiednio: 34% i 39%). Za granicą chce pracować 30% młodych respondentów z lubuskiego i tylko 15% z podlaskiego (średnia dla gmin to 22%)⁶, a mieszkać tam, odpowiednio: 25% z lubuskiego

⁵ Równocześnie z badaniami młodzieży, w tych samych gminach, przy pomocy podobnych narzędzi – anonimowej ankiety internetowej, przeprowadzone zostały badania opinii mieszkańców oraz lokalnych liderów. Powtórzono w nich część pytań co pozwoliło na interesujące porównania i analizę różnic i podobieństw opinii, ocen i potrzeb wyrażanych przez kluczowych „aktorów” społeczności lokalnej.

⁶ Można postawić hipotezę, że ma na to wpływ podobne, przygraniczne, położenie obu regionów, ale radykalnie różny kontekst – charakterystyka pobliskiej – znanej „zagranicy”.

i 14% z podlaskiego (średnia dla gmin – 20%). Na pytanie o to, co zachęca do mieszkania (obecnie i w przyszłości) w rodzimej gminie/miejscowości, młodzi wskazywali kolejno: więzi rodzinne, relacje z przyjaciółmi i znajomymi, jakość i czystość środowiska naturalnego oraz bezpieczeństwo. Natomiast wśród czynników, które prowokują ich do opuszczenia obecnego miejsca zamieszkania, wymieniali: nieatrakcyjne warunki na rynku pracy (niskie zarobki, mało ciekawych ofert pracy, ale też małe wsparcie dla przedsiębiorczości) oraz niewielkie możliwości kontynuowania nauki. Pełniejszy obraz gmin widziany oczami jej młodych mieszkańców ujęto na poniższym wykresie.

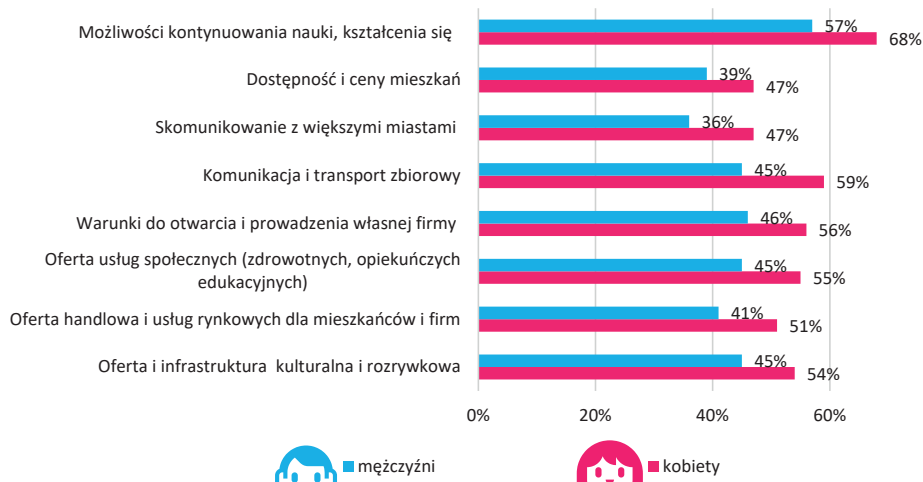
Rysunek 2. Odpowiedź na pytanie: „Co zachęca Ciebie do mieszkania (teraz i w przyszłości) w Twojej gminie/miejscowości, a co do jej opuszczenia?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

Odnotować warto różnice w odpowiedziach udzielanych przez kobiety i mężczyzn – kobiety były bardziej krytyczne (wymagające?), oceniając warunki i perspektywy życia w gminie w wielu obszarach.

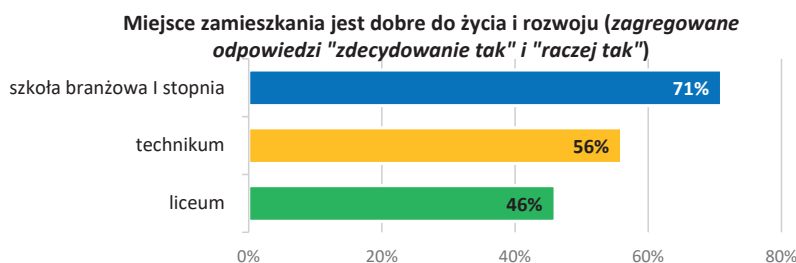
Rysunek 3. Co skłania Cię do opuszczenia swojej gminy/miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

Duże różnice w ocenie miejsca zamieszkania zauważalne są w przypadku odpowiedzi uczniów różnych typów szkół. Najbardziej krytyczni są uczniowie liceów, najmniej – szkół branżowych.

Rysunek 4. Typ szkoły a ocena warunków życia w gminie

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

W przeciwieństwie do koleżanek i kolegów z liceów i techników dla uczniów szkół branżowych istniejąca oferta i infrastruktura kulturalna, rozrywkowa, sportowa, rekreacyjna, handlowa i usług rynkowych, usług społecznych (zdrowotnych, opiekuńczych edukacyjnych), a nawet warunki do otwarcia i prowadzenia własnej firmy, komunikacja i transport zbiorowy są postrzegane jako atuty gminy i zachęcają do pozostania w rodzinnej miejscowości. Licealiści i uczniowie szkół technicznych ocenili ww. czynniki jako raczej niekorzystne, a więc zachęcające do opuszczenia miejscowości. Można powiedzieć, że pierwsi okazali się w ocenach swoistym pragmatyzmem, drudzy – bardziej wymagający i idealistycznie myślący o swojej przyszłości.

To cenne informacje dla osób i instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie profilów kształcenia i polityki edukacyjnej dostosowanej do oczekiwań i aspiracji młodzieży. Takie rekomendacje zawierały oparte na nich strategie lokalne i projekty. W badaniach zapytano też młodzież, wprost: „Jakie przedsięwzięcia powinny zostać zrealizowane na terenie Twojej gminy/miejscowości, abyś chciał tu pozostać lub wrócić po studiach i związać z tym miejscem/obszarem swoje plany życiowe?”. Wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Jakie przedsięwzięcia powinny zostać zrealizowane w Twojej gminie/miejscowości...?”

Wskazywane przedsięwzięcia	Procent wskazań
Więcej miejsc dobrej pracy (najmniej)	67,5
Lepsza i bardziej dostępna opieka zdrowotna	50,3
Lepsze połączenia komunikacyjne z regionem i światem	49,8
Lepsza i szersza oferta edukacyjna	48,8
Warunki i wsparcie dla rozwoju przedsiębiorczości	48,2
Budowa infrastruktury: chodniki, przystanki, ścieżki, rowerowe, obiekty sportowe	37,8
Stworzenie przez samorząd oferty i wsparcia dla młodych	33,9
Warunki i wsparcie rozwoju budownictwa mieszkaniowego	30,6
Zwiększenie atrakcyjności (oferty) turystycznej	29,8
Poprawa i ochrona warunków środowiskowych	27,8
Lepsza promocja miejscowości i regionu	20,6
Aktywniejsza polityka prorodzinna	18,6
Podniesienie jakości i poszerzenie oferty usług komunalnych	18,3
Pełniejsze i realne włączenie mieszkańców w zarządzanie samorządowe	18,3
Poprawa bezpieczeństwa	17,4
Warunki i wsparcie dla rozwoju gospodarstw rolnych	16,4
Budowanie lokalnego patriotyzmu, tożsamości, dumy	9,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

To wręcz gotowa „lista rankingowa” specyficznych potrzeb i preferencji młodych mieszkańców peryferii, gdzie kwestie przyszłej pracy, możliwości kontynuacji nauki, ale i rozwijania własnej przedsiębiorczości i potrzeby wsparcia ze strony instytucji samorządowych okazują się kluczowe. Widzimy też, że niezależne od wieku, priorytety mieszkańców dotyczą opieki zdrowotnej, komunikacji ze światem czy mieszkalnictwa. Pozostałe kwestie społeczne, choć dostrzegane przez młodych, wyraźnie rzadziej są wymieniane jako priorytetowe.

Pogłębiona analiza (korelacyjna) pozwala na sformułowanie wniosków, że młode kobiety większą uwagę zwracają na takie kwestie, jak: miejsca pracy, możliwości zakładania firm, stworzenie specjalnej oferty dla młodych (staże, granty, stypendia itd.), szersza oferta edukacyjna i lepsza opieka zdrowotna, aktywniejsza polityka prorodzinna. Z kolei mężczyźni podkreślali kwestie lepszych usług komunalnych, pełniejsze włączenie w proces planowania, decydowania i zarządzania, lepszą promocję gminy i wzmacnianie lokalnego patriotyzmu, historii, kultury.

Istotne różnice można było zaobserwować także w odpowiedziach uczniów z różnych typów szkół. Licealiści zwracali uwagę przede wszystkim na konieczność szerszej oferty edukacyjnej, stworzenie specjalnej oferty dla młodych (staże, granty, stypendia itd.) oraz atrakcyjniejszych warunków do życia – chodniki, ścieżki rowerowe, przystanki, obiekty sportowe. Uczniowie technikum wyróżnili się zaznaczeniem potrzeby tworzenia dobrych miejsc pracy. Oni także zwrócili największą uwagę na pełniejsze włączenie w proces planowania, decydowania i zarządzania. Uczniowie szkół branżowych wyraźnie częściej wskazywali, że do pozostania lub powrotu zachęciłoby ich wsparcie rozwoju gospodarstw rolnych, polityka prorodzinna, ale też budowanie lokalnego patriotyzmu/dumy z lokalnej historii i kultury oraz poprawa bezpieczeństwa.

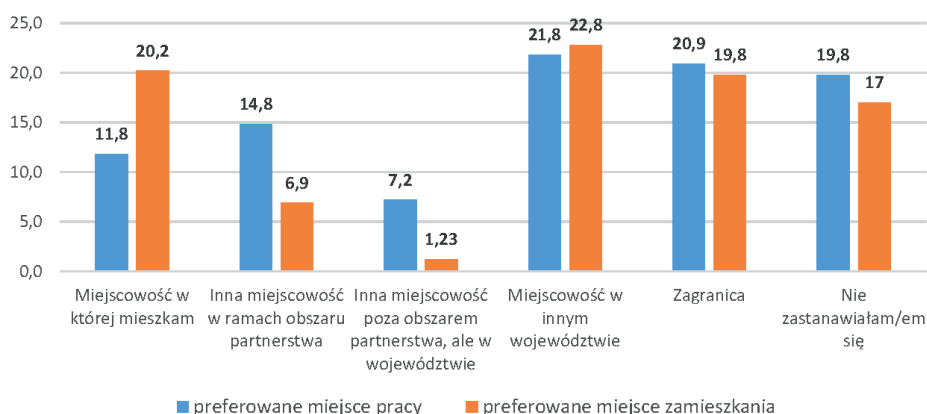
Wszystkie te informacje i zależności rekomendowaliśmy JST jako cenne wskazówki i argumenty dla lokalnych polityk edukacyjnych, programów przedsiębiorczości, ale i działań w sferze społeczno-kulturowej i tożsamościowo-integracyjnej społeczności lokalnych.

Jacy jesteście? Młodych portret własny

Badania pozwalają zarysować fragmentaryczny (z racji ograniczonej ilości pytań i zawężonego zakresu), ale ważny i interesujący portret młodych, ambitnych obywateli społeczności lokalnych. Ponad 65% badanych uczniów zamierza kontynuować naukę po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej. Mierzą wysoko – najczęściej chcą podjąć studia na renomowanych uczelniach, dopiero w drugiej kolejności lokalnych szkołach

wyższych i pomaturalnych. Daje to swoistą mapę prestiżu i atrakcyjności szkół w regionie w opinii przyszłych maturzystów i absolwentów lokalnych szkół – ważną dla obu stron. Połowa z badanych uczniów chce łączyć naukę z pracą zarobkową. To z kolei cenna informacja dla pracodawców oraz szkół oferujących taką formę nauki. Pozostali zamierzają podjąć pracę lub mają inne życiowe plany (np. podróże), a 10% jeszcze nie jest zdecydowanych, co zamierza robić po ukończeniu szkoły. Chociaż aż 75% uczniów deklaruje doświadczenie podejmowania pracy zarobkowej; były to zajęcia dorywcze i krótkotrwałe, zazwyczaj wakacyjne/sezonowe. Przyznają, że nie czują się jeszcze przygotowani do wejścia w ten kolejny etap życia. Niemal połowa uczniów (49,6%) uważa, że brakuje im praktycznych umiejętności zawodowych i życiowych, wiedzy i wprawy w szukaniu pracy (38%), znajomości języków obcych (45%), wiedzy psychologicznej i odporności (33%), kompetencji społecznych, współpracy i komunikacji z ludźmi (20%). Nie widzą możliwości znalezienia ciekawej posady na miejscu, więc chcą zatrudnić się gdzieś w innych województwach (22%) i prawie tyle samo marzy o pracy za granicą (21%). Niecałe 12% chce pracować w miejscu, w którym teraz mieszka. Rozkład odpowiedzi na pytanie o preferowane miejsce zamieszkania jest niemal identyczny, tylko miejscowość pochodzenia awansuje tu do 20%, ale równocześnie spada atrakcyjność innych pobliskich miejscowości (z OP), co zaprezentowano na kolejnym wykresie.

Rysunek 5. Odpowiedź na pytanie o preferowane w przyszłości miejsce zamieszkania i pracy

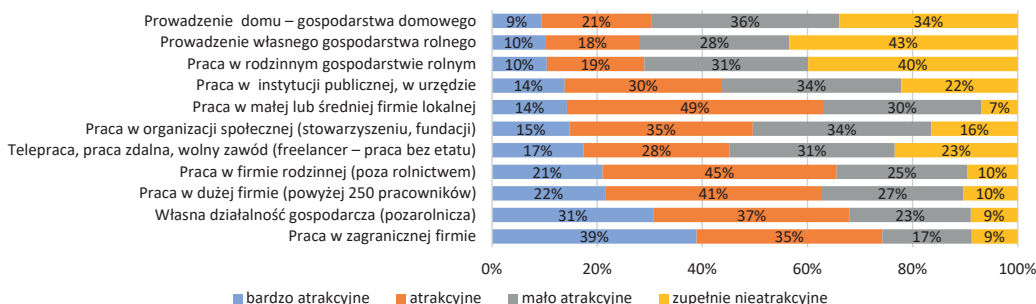
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

Podobnie jak w przypadku ogólnej oceny miejsca zamieszkania (jako dobrego do życia i rozwoju) i w obszarze preferowanego miejsca do pracy i zamieszkania, kategoria uczniów mieszkających na terenach wiejskich nie różni się w swych postawach i opiniach od kategorii mieszkającej w mieście. Te dane stanowią cenny materiał dla lokalnych polityk i programów w zakresie mieszkalnictwa, migracji, rozwoju przedsiębiorczości oraz konkurencyjności gminy i regionu w tym zakresie w odniesieniu do młodzieży. Warto zwrócić uwagę na wysoką wśród młodych atrakcyjność pracy i mieszkania za granicą oraz duży odsetek niezdecydowanych co do swoich planów życiowych i preferencji.

Plany i preferencje zawodowe oraz postawy przedsiębiorcze

Odpowiedzi na pytania o najbardziej atrakcyjne dla młodzieży miejsca pracy oraz branży potwierdzają wcześniejsze deklaracje związane z tym obszarem (wyrażone w odpowiedziach na inne pytania), dostarczając ważnych informacji dla lokalnego rynku pracy i przedsiębiorczości oraz polityki inwestycyjnej JST.

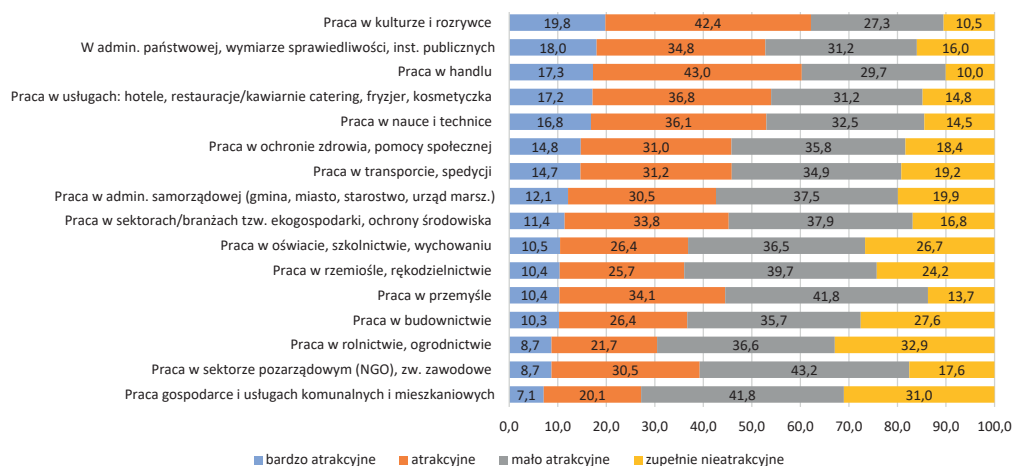
Rysunek 6. Atrakcyjność miejsc pracy według uczniów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

Szczególne znaczenie dla lokalnych projektów i polityk powinny mieć informacje o relatywnie niskiej atrakcyjności (prestżu) pracy w gospodarstwie domowym oraz rolnym, natomiast bardzo wysokiej w firmie zagranicznej oraz ogólnie dużej firmie. Dobrze oceniana (szczególnie przez mężczyzn) jest też własna działalność gospodarcza, ale tylko pozarolnicza. Znacząca jest niska atrakcyjność pracy w instytucjach publicznych i urzędach NGO.

Rysunek 7. Ocena atrakcyjności pracy w poszczególnych branżach/sektorach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

Zdecydowanie najbardziej atrakcyjna wydaje się młodzieży praca w branżach nowych technologii: IT, biotechnologii oraz kulturze i rozrywce. Analiza korelacyjna ujawniła istnienie wśród uczniów stereotypowych upodobań zawodowych – uczenice biorące udział w badaniu zdecydowanie wyżej niż mężczyźni oceniali pracę w administracji, ochronie zdrowia, pomocy i oświacie oraz handlu czy różnego rodzaju usługach. Mężczyźni z kolei za bardziej atrakcyjną uznają pracę w budownictwie, transporcie i spedycji. Wprawdzie oddziaływanie na postawy i stereotypy zachowania jest procesem długotrwałym i trudnym, trzeba więc, bazując na wynikach badań, wprowadzać projekty i programy ukierunkowane właśnie na ich przełamywanie.

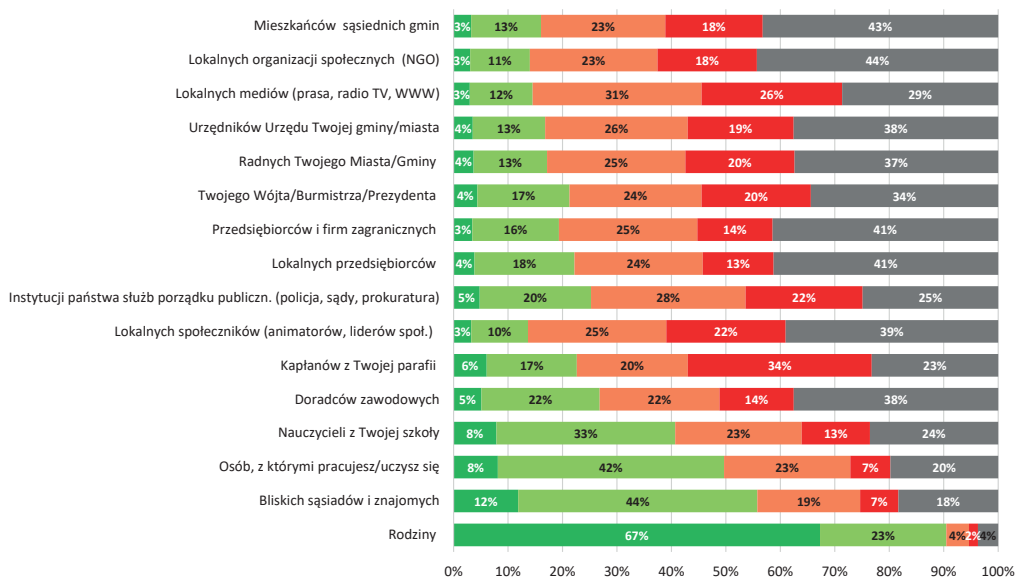
Ważny wątek badań dotyczył kwestii postaw przedsiębiorczości, w szczególności w kontekście problemów z pokoleniowym przekazywaniem firm i rodzinnych gospodarstw rolnych. Aby nie degradować ogromnego znaczenia tych kwestii dla lokalnej przedsiębiorczości i gospodarki, ale także perspektyw młodych mieszkańców, pozostawiamy ją do oddzielnej analizy badawczej i niezbędnej kontynuacji. Tu ograniczamy się do kilku kluczowych i symptomatycznych zarazem danych i informacji. Na pytanie: „Czy rozważasz prowadzenie własnej firmy lub jednoosobowej działalności gospodarczej?” 37% wszystkich uczniów odpowiedziało twierdząco, 25% jeszcze się waha, 23% nie ma takich planów/zamiarów, a tylko 16% stwierdziło – „zdecydowanie nie”. Dokładnie połowa badanych uczniów deklaruje, że w ich najbliższej rodzinie ktoś prowadzi działalność gospodarczą: firmę (24%) lub gospodarstwo rolne (26%).

Na pytanie: „Czy zamierzasz przejąć lub pracować w Waszej firmie rodzinnej/gospodarstwie rolnym?” aż 67% odpowiedziało „nie”, w tym 41% „zdecydowanie nie”, zaledwie 13% ma taki zamiar, a 20% jeszcze nie było zdecydowanych. Odpowiedzi te wydają się stać w jaskrawej sprzeczności z deklarowanymi wcześniej przez uczniów postawami przedsiębiorczości. Problem ten jednak jest bardziej złożony i jak stwierdziliśmy już wcześniej, wymaga pogłębionych badań i analiz tego stanu rzeczy i demonstrowanych postaw młodzieży.

System wartości życiowych i zaufanie do (społecznego) świata

Ostatni blok pytań ankiety dotyczył kwestii postaw i wartości życiowych oraz zaufania społecznego. Odpowiedzi na pytanie o najważniejsze aspekty życia pokazują tradycyjną hierarchię wartości – rodzina, małżeństwo, dzieci (69,5% wskazań); dobrobyt, stabilność finansowa i niezależność ekonomiczna (55,7%); znajomi i przyjaciele (46,3%); spokojne życie bez kłopotów, konfliktów (43,6%); praca zgodna z zainteresowaniami (36,4%); życie barwne, pełne rozrywek, podróże, bogate życie

Rysunek 8. Deklarowany przez młodzież poziom zaufania do osób i instytucji publicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych młodzieży (ZMP).

towarzyskie (20,6%); dobra opinia, poważanie i szacunek innych (13,9%) i (na końcu wartości, które uzyskały poniżej 10% wskazań): aktywność i praca społeczna, bycie użytecznym dla innych (9,5%). Można tu tylko postawić optymistyczną i afirmacyjną tezę, że ten deklarowany przez młodych system wartości stanowić może stabilną i bezpieczną podstawę lokalnej społeczności i jej rozwoju. Swoistym kontrapunktem dla tej interpretacji mogą być odpowiedzi na pytanie (ostatnie z prezentowanych tu tylko częściowo wyników badań uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych) o poziom zaufania młodzieży do publicznych osób i instytucji. Zawarte w poniższej tabeli wyniki pozostawiamy bez komentarza, do samodzielnej interpretacji P.T. Czytelników. Nie będzie to łatwe zadanie, nawet jeśli weźmiemy poprawkę na charakterystyczny dla młodzieży krytycyzm i sceptycyzm.

Wnioski i podsumowanie

Na użytek tego opracowania omówiliśmy zaledwie część wyników badań, głównie te, z których korzystaliśmy bezpośrednio w procesie diagnozowania i animowania działań samorządów z obszarów partnerstw w trakcie projektu CWD. Pozostałe, przekazane JST (tzn. szkołom, gminom i starostwom powiatowym), mogą posłużyć do podejmowania konkretnych działań organizacyjnych, edukacyjnych czy planistycznych i programowych. Mogą też stanowić punkt odniesienia porównawczego do dalszych prac diagnostycznych, zwłaszcza gdy beneficjenci badań zdecydują się na ich cykliczne powtarzanie/kontynuowanie.

Przypominamy na koniec, że ten niepełny obraz dotyczy głównie młodzieży – mieszkańców peryferii, „Polski prowincjonalnej”. Prezentowane tu wyniki badań opinii młodzieży pokazały, przynajmniej pośrednio, jak ważną rolę w kształtowaniu ich postaw, aspiracji i planów odgrywa nie tylko sama szkoła, ale całe jej społeczne otoczenie – środowisko, w którym młodzież żyje na co dzień, że „w szkole wcale nie chodzi o szkołę” (Radanowicz, 2020). W przypadku peryferii wpływy te zdają się jeszcze silniejsze, ale też bardziej labilne, podatne na globalne oddziaływania mediów, mód i trendów współczesnej kultury. Teza ta wymagałaby weryfikacji przez badania porównawcze obejmujące obszary i miasta średnie, większe oraz obszary metropolitalne.

Jak zostało już powiedziane, głównym celem i funkcją społecznych badań proponowanych samorządom jest dostarczenie im kluczowej dla racjonalnego zarządzania społecznościami lokalnymi „samowiedzy”. Mamy na uwadze przede wszystkim dane, informacje i obszary pomijane w statystykach publicznych i ogólnodostępnych bazach danych GUS, BDL, ale też opartych na nich bazach i narzędziach MRL, bo dotyczące

unikatowych dla każdej społeczności jej społeczno-kulturowej charakterystyki: wartości, wyobrażeń, potrzeb, opinii, aspiracji, a nawet frustracji. Te tzw. miękkie dane decydują często o rzeczywistych zachowaniach, postawach i wyborach. W szczególny sposób dotyczy to ludzi młodych, mieszkańców prowincji, stojących w obliczu życiowych decyzji. Dlatego tę kategorię socjologiczną, fundamentalnie ważną dla przyszłości lokalnych społeczności, wybraliśmy do rekomendowanych gminom badań i pogłębionych diagnoz ich społecznej kondycji. Ich rzeczywista użyteczność zależy głównie od woli i umiejętności wykorzystania pozyskanych informacji i poszerzonej samowiedzy. Te kompetencje to wciąż jeden z największych deficytów administracji samorządowej, ale i całego systemu lokalnej demokracji – nominalnie obywatelskiej. Uważamy, że nie ma dobrej alternatywy dla motywowania, uczenia, a docelowo instytucjonalizacji, systematycznego i systemowego pozyskiwania i wykorzystywania takiej wiedzy przez kluczowe „społeczne instytucje” i „aktorów” samorządności lokalnej. W omawianym tu obszarze są nimi, w szerokim – socjologicznym rozumieniu, instytucje: oświatowe i edukacyjne (dyrekcje szkół, nauczyciele, wychowawcy, kuratoria, doradcy zawodowi i pedagodzy szkolni itd.), gospodarcze i związane z przedsiębiorczością (organizacje przedsiębiorców i pracodawców, inkubatory i start-upy, pośrednictwa i agencje pracy itd.), instytucje opiniotwórcze i wzorcotwórcze (media, lokalne autorytety i liderzy opinii, fora internetowe i komunikatory społecznościowe), instytucje kultury, wreszcie „kluczowi interesariusze” i „beneficjenci” – jak nazywamy ich w żargonie projektowym, tu: sami uczniowie, ich rodzice, ale też organizacje i samorządy.

Ten model włączania i faktycznego (a nie tylko formalnego i nominalnego) uczestnictwa mieszkańców interesariuszy nie tylko przez „monitorowanie” ich opinii, potrzeb oraz aspiracji i wizji rzeczywistości, ale też budowanie społecznych kompetencji, staramy się rekomendować i realizować w projektach doradczych ZMP. Docelowo zaś zakładamy, zgodnie z misją ZMP, że tak poszerzona i pogłębiona samowiedza i inspirowane nią praktyki samorządowe staną się podstawą i przyczynkiem do zmiany paradygmatu samorządności i realizacji praktyk współzarządzania mieszkańców – traktowanych jak obywatele wspólnot terytorialnych. Oczywiście wymaga to konkretnych narzędzi, procedur, przepisów, instrumentów instytucjonalnych, organizacyjnych oraz zasobów materialnych i kompetencyjnych, ale przede wszystkim faktycznego działania, tzn. włączania ich do praktyki samorządowej. To już jednak temat na kolejne badania i analizy.

Literatura

- Brzezińska, A.I., Rękosiewicz, M., Piotrowski, K. (2016). Plany edukacyjne i zawodowe uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych a wymiary rozwoju ich tożsamości. *Edukacja*, 1 (136), 74–88.
- Dolińska, A., Jończy, R., Śleszyński, P. (2020). *Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Dziwańska, K. (2007). Cele i plany życiowe młodzieży a rozwój perspektywy przyszłościowej – wyniki badań. *Psychologia Rozwojowa*, 12 (4), 75–84.
- Hausner, J. (2019). *Spoleczna czasoprzestrzeń gospodarowania. W kierunku ekonomii wartości*. Wydawnictwo Nieoczywiste.
- Kiniorska I., Brambert, P. (red.) (2021). *Migracje pomaturalne na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.
- Kulawiak, A. (2021). Postawy przedsiębiorcze młodzieży w najmniejszych miastach regionu łódzkiego. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 17 (1), 140–152.
- Podręcznik realizacji projektu CWD* (2020). Poznań: Związek Miast Polskich.
- Radanowicz, E. (2020). *W szkole wcale nie chodzi o szkołę*. Wydawnictwo Sensor Justyna Radanowicz.
- Trempała, J., Malmberg, L.E. (red.) (2002). *Adolescents' Future-Orientation. Theory and Research*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.

Cytowanie

- Kaczmarek, G., Borkowska, I. (2022). Badania opinii, planów i postawy młodzieży zrealizowane na użytek polityki i praktyki samorządowej. *Europa Regionum*, 38, 83–99. DOI: 10.18276/er.2022.38-07.